

*І.Л. Сазонець, д-р екон. наук, проф.,
Дніпропетровський національний університет*

ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ТНК: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ

У статті розглянуто підгрунття та соціально-економічні причини посилення ролі ТНК у сучасному світі, виявлено протиріччя між розвитком ТНК та проблемами, які зумовлює цей розвиток, зазначено позитивні та негативні наслідки посилення ТНК в умовах глобалізації.

Ключові слова: посилення, роль, ТНК, протиріччя, розвиток, проблеми, позитивні, негативні, наслідки, глобалізація.

Постановка проблеми. Транснаціональні корпорації зміцнюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи анклавні своєї власності у вигляді філій або дочірніх підприємств. Історія свідчить, що така система забезпечує реальний міжнародний вплив держави навіть у тих випадках, коли колоніальні країни одержують політичну незалежність. З викладеного можна дійти до висновку, що транснаціональні корпорації є саме тим механізмом, що дозволяє зберігати своє економічне панування у країнах, які одержали політичну незалежність. Паралельно з закріпленням економічного впливу транснаціональні корпорації дозволяють розвивати комунікації, розширювати вплив міжнародних організацій.

Проблематика формування, розвитку корпорацій та корпоративних об'єднань, їх трансформації в ТНК широко висвітлені в працях таких відомих вітчизняних вчених: С.В. Богачов, І.П. Булеєв, В.А. Євтушевський, В.В. Македон, Ю.В. Макогон, Г.В. Назарова, В.І. Небава, О.І. Рогач, І.Л. Сазонець, С.О. Якубовський О.М. Ястремська, а також зарубіжних вчених – Дж. Вахович, Дж. Маркус, А.К. Субботін. Становлення та розширення діяльності корпорацій відбувалось поступово на тлі ускладнення світового устрою, тому для аналізу позитивних та негативних впливів ТНК на світогосподарський розвиток доцільно розглянути їх генезис.

Мета статті. Економічне значення транснаціональних корпорацій настільки значне, що в історично доступному для огляду часу вони залишаються одним із важливіших факторів посилення впливу промислово розвинутих країн на багато регіонів світу. Звідси випливає очевидний висновок, що необхідність перетворення лідируючих вітчизняних корпорацій у транснаціональні повинна стати усвідомленою метою зовнішньої політики держав, що прагнуть до збільшення свого впливу в міжнародному масштабі. Саме тому метою цього дослідження є аналіз тенденцій розвитку ТНК та виявлення їх позитивного та негативного впливів на сучасний економічний розвиток в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни стала проявлятися тенденція до постійного розширення економічної взаємодії і взаємозалежності держав, хоча інтенсивність цього процесу нерівномірна. Провідну роль у ньому відігравали і продовжують відігравати міжнародні компанії, в рамках яких здійснюється перетікання значної частини ресурсів. Їх влада та вплив обумовлюються концентрацією контролю над стратегічно важливими сферами – фінансами, робочою силою, технологією, поставками сировини і компонентів, послугами і збутом.

Концентрація людських здібностей, науково-технічного знання та досвіду, а також міжнародна (глобальна) організація управління дозволяють таким компаніям оптимально розміщувати джерела матеріально-технічного постачання, виробництва та збуту. Через свою транснаціональну структуру вони можуть отримувати вигоду з міжнародних відмінностей у ділових циклах, економічній політиці, рівні податків та митних зборів, темпах інфляції, ставках заробітної платні, продуктивності праці, технічних стандартах, номенклатурі попиту тощо. Більш того, вони здатні певною мірою згладжувати або підсилювати ці відмінності. Використовуючи сучасні системи планування, інформаційні технології та комунікації, багато хто з них спромігся розробити та розповсюдити на низку країн, регіонів і навіть на весь світ достатньо ефективні конкурентні стратегії. Завдяки вищезазначеним і багатьом іншим обставинам міжнародні компанії набули впливу, що постійно зростає, на міждержавні відносини.

Деякі з таких компаній розпочали свою діяльність з часів промислової революції, але саме кінець XIX ст. став періодом їх активного та широкого розповсюдження. Стимули, напрями і темпи розвитку, характер діяльності і послідовність заходів, здійснюваних міжнародними корпораціями, за минулий період, безумовно, змінилися, особливо після Другої світової війни, коли швидкими темпами розвивалися процеси інтернаціоналізації і глобалізації. При цьому необхідно зауважити, що вони були одночасно і наслідком, і причиною вищезазначених процесів.

У цілому динаміку розвитку ТНК після Другої світової війни можна пояснити таким чином [4]. Їх широкомасштабна поява припадає на 50-60-ті роки XX ст., коли з американських бізнес-структур з'явилися перші ТНК. Потім ця тенденція проявилась серед японських та німецьких компаній. Англійські, голландські і французькі корпорації проявляли себе в той період як більш традиційні міжнародні гравці. Промислово-фінансові угруповання деяких, менш розвинених, держав також були залучені до процесу глобалізації та водночас закріпили свої міжнародні позиції. У 80-ті роки XX ст. до них приєднались компанії Південної Кореї і деяких країн, що розвиваються.

У 90-ті роки XX ст. експансія ТНК посилилася. Причини цього можна сформулювати таким чином.

По-перше, ТНК зуміли відкрити для себе деякі нові регіони: з розпадом Радянського Союзу і зміною політичних курсів та зовнішньої політики колишніх соціалістичних країн система світового ринку розповсюдилася на значні території.

По-друге, швидкими темпами зростала глобалізація фінансового сектора, що сприяло інтеграції фінансових ринків окремих країн. Виникли величезні транснаціональні фінансові конгломерати. Глобальні фінансові потоки стали визначальним чинником міжнародних економічних відносин.

По-третє, процеси приватизації і комерціалізації відкрили нові ринки і галузі, які раніше були недоступні або ж доступні з істотними обмеженнями.

По-четверте, ряд причин обумовив посилення конкуренції на глобальному рівні. Особливо значущими чинниками стали такі: розповсюдження технологій; конвергенція технологічних можливостей у багатьох галузях виробництва, що полегшувало імітацію та появу різних видів товарів з кращими якість; злиття корпорацій у світовому масштабі. Формування нових рамок корпоративної співпраці і стратегічних союзів підсилює інтенсивність та розширило територіальне розповсюдження конкуренції. На ринку з'явилися нові конкуренти, зокрема з азіатських країн.

По-п'яте, збільшилася значущість регіональних інтеграційних процесів і зон співпраці, що, в свою чергу, зумовило багатовекторний вплив на прямі капіталовкладення. Одним із найбільш показових прикладів є поглиблення європейської інтеграції та створення в даному регіоні єдиного ринку.

По-шосте, у всьому світі набули поширення сучасні технічні досягнення і технології їх застосування, які зумовили структурні зрушення і надали широких можливостей для розвитку підприємництва (особливого значення в цьому контексті набула інформаційна революція).

По-сьоме, окремі ринки і національні економіки стали більш взаємозалежні, але при цьому збільшився технологічний розрив та розрив у рівні доходів. Спостерігається всебічна нерівність між окремими регіонами та країнами.

Звідси можна зробити висновок, що інтеграційні процеси у світовому господарстві в майбутньому, якщо не трапиться широкомасштабних економічних чи політичних катаклізмів, будуть продовжуватись. Однак вони супроводжуватимуться зростаючою конкуренцією в глобальному масштабі та асиметричністю з погляду нерівності між "переможцями" та "переможеними". Також слід зазначити, що ці процеси, як і раніше, багато в чому залежатимуть від стратегії діяльності та економічної політики провідних ТНК світу.

До головних *позитивних наслідків* діяльності ТНК, що напрацьовані ними спільно разом з державою, громадськими інститутами та міжнародними організаціями можна віднести такі: забезпечення в провідних індустріально розвинутих країнах гарантованого прийняттого мінімального рівня якості життя практично для всього населення таких країн; розробка демократичних норм управління на державному та міжнародному рівнях, які стали орієнтиром для всіх держав світу; протягом ХХ ст. ТНК безпосередньо і опосередковано брали участь у створенні технологій авіа- та авіабудування, ракетної, космічної та ядерної технологій, що докорінно змінили не тільки баланс та розстановку сил у всьому світі, але й економічну структуру світового господарства. Значна роль ТНК також у якісно новому розвитку інформаційних технологій, на базі яких почав

формуватися е-бізнес. За безпосередньої участі ТНК з'явився термін "метакapіталізм" та розпочався процес глобалізації; в 90-ті ХХ ст. роки США та провідні країни Європи забезпечили суттєвий прорив у порівнянні з іншими регіонами планети в такому сегменті світового господарського розвитку, як знання та технології, що дозволило їм перейти в якісно нову фазу розвитку – постіндустріальне суспільство.

До *негативних наслідків* посилення ролі ТНК у світі слід віднести такі: неспроможність досягати своїх цілей, не залучаючи військовий потенціал. Економічне підґрунтя присутнє як в обох світових війнах, так і у всіх локальних конфліктах. Слід відзначити, що така практика вже перенесена у ХХІ сторіччя. Свідченням цього є невдача з сорокарічною багатокomпонентною програмою допомоги розвитку, яка спрямована на створення "золотого мільярда" споживачів, користувачів та замовників, наслідком якої стали неконтрольоване зростання бідності, зубожіння та не прогнозована соціальна напруга навіть у розвинених країнах світу; практична відсутність у ХХ ст. системи глобального управління світовим співтовариством та світовою економікою як його підсистемою [11].

Сьогодні ТНК розширюють міжнародну діяльність шляхом придбання або створення нових компаній, організації спільних підприємств або ж вступаючи в іншого роду об'єднання. При цьому для здійснення подібних операцій не обов'язково вдаватися до експорту капіталів та реінвестування власного прибутку. Завжди існує можливість поглинути іноземну компанію, одержавши кредит за місцем здійснення операції. Застосовуються і інші методи укрупнення активів і набуття контролю (наприклад, отримання місцевого основного капіталу в рахунок погашення боргу) [10].

Висновки. Виходячи з цього можна зробити висновок, що дані про міжнародний рух капіталів не надають повної картини про те, як транснаціональні корпорації розширюють свою діяльність. Та все ж це найнадійніша інформація про темпи такого розширення, а також про галузі та сфери діяльності ТНК. Важливим явищем у 90-ті роки ХХ ст. стали злиття та поглинання компаній (на тлі відносно невеликої кількості нових компаній). Особлива роль у цих процесах відводиться стратегії конкуренції, згідно з якою в багатьох галузях виробництва нарощувалася ринкова частка або ж робились спроби зайняти виняткове положення шляхом поглинання конкурентів. Відповідно до такої стратегії корпорація повинна швидко мобілізувати величезні капітали. У сфері державного регулювання економіки урядам країн слід виважено підходити до питань розширення діяльності ТНК, які приносять у країну нові технології, знання, реальні капітали, що, безумовно, має позитивний вплив на розвиток національної економіки, але слід максимально зменшувати негативні наслідки впливу ТНК у країні.

Список літератури

1. Богачёв, С. В. Этапы совершенствования функционирования акционерных обществ [Текст] / С. В. Богачёв // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1997. – С. 59–672.

2. Богачёв, С. В. Исторические аспекты развития акционерных обществ [Текст] / С. В. Богачёв // Економічні проблеми і перспективи стабілізації економіки України. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2001. – С. 5–15.
3. Євтушевський, В. А. Основи корпоративного управління [Текст] : навч. посібник / В. А. Євтушевський. – К. : Знання-Прес, 2002. – 317 с.
4. Євтушевський, Є. А. Корпоративне управління [Текст] : підручник / Є. А. Євтушевський. – К. : Знання, 2006. – 406 с.
5. Задихайло, Д. В. Корпоративне управління [Текст] : навчальний посібник / Д. В. Задихайло, О. Г. Кібенко, Г. В. Назарова. – Х. : Еспада, 2003. – 688 с.
6. Македон, В. В. Історико-економічний генезис корпоративних структур [Текст] / В. В. Македон, Ю. В. Вдовиченко // Економіка і регіон. – 2005. – № 2. – С. 97–102.
7. Назарова, Г. В. Наглядова рада як стратегічна складова системи управління акціонерним товариством [Текст] / Г. В. Назарова, В. І. Лаптев // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2006. – № 211. – С. 815–822.
8. Небава, М. І. Теорія корпоративного управління: вузлові питання [Текст] : навчальний посібник / М. І. Небава. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 295 с.
9. Рогач, О. І. Транснаціональні корпорації та економічне зростання [Текст] : навч. посібник / О. І. Рогач. – К., 1997. – 306 с.
10. Сазонець, І. Л. Корпоративне управління: світовий досвід та механізми залучення інвестицій [Текст] : навч. посібник / І. Л. Сазонець. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 304 с.
11. Субботин, А. К. Границы рынка глобальных компаний [Текст] / А. К. Субботин. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 238 с.
12. Якубовський, С. О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності [Текст] : навч. посібник / С. О. Якубовський, Ю. Г. Козак, О. В. Савчук [та ін.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.
13. Ястремська, О. М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади [Текст] / О. М. Ястремська. – Х. : ХДЕУ, 2004. – 472 с.

Summary

This article is devoted to the social and economic reasons of reinforcement of transnational corporations role in the modern world, to the problems of effective development of the transnational corporations, to the definition of merits and demerits of the robust growth of the transnational corporations role in globalization process.

Отримано 12.12.2008

Сазонець, І.Л. Посилення ролі ТНК: позитивні та негативні наслідки [Текст] / І.Л. Сазонець // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2009. - Т. 24. - С. 122-127.